

СВОЄРІДНІСТЬ СЮЖЕТНО-ПЕРСПЕКТИВНИХ НАЗВ ВІКТОРІАНСЬКОГО РОМАНУ У КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЇ ЗАГОЛОВКІВ ДАНОГО ТИПУ

Феномен вікторіанського роману завжди був об'єктом пильної уваги як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві. Він здавна був у фокусі досліджень європейської літератури ХІХ ст. і наукових праць з розвитку романного жанру в цілому. У даній статті ми розглядаємо вікторіанський роман крізь лінгвопоетичний погляд на класичний жанр літератури, – поетику назви.

Мета статті – виявити поетикальні зв'язки сюжетно-перспективних заголовків романів Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста», «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі...» з наративною стратегією, авторським задумом у контексті історико-культурних особливостей вікторіанської епохи. Втілення зазначеної мети зумовлює розв'язання наступних конкретних завдань: з'ясувати походження сюжетно-перспективної моделі назв, розглянути приклади таких заголовків у романі ХVІІІ ст., визначити характер співвідношення традицій і новаторства у моделі даного типу назв романістів ХVІІІ ст. і вікторіанців.

Зазначимо, що сюжетно-перспективна заголовкова модель, яка розпочинається словом «Життя...» має глибоке коріння. Вона зустрічається вже в давні часи та найчастіше асоціюється з агіографічною літературою – життя святих («житія»). Модель назви «Історія...» спочатку застосовувалася для найменування історичних нарисів і позначала те, що розповідь ітиметься про реальну буденність: «Історія Джона Буля», написана Арбатнотом. Використання у заголовках слів «життя», «історія» є показником того, що саме «...з інтересом до біографії пов'язаний розвиток жанру роману, в основі якого лежить історія життя героя» [1, с. 58].

Говорити про встановлення певної традиції сюжетно-перспективних назв романів можливо лише у зв'язку з літературою ХVІІІ ст. Своєрідність даних заголовків доби Просвітництва яскравіше розкривається у діахронічному зрізі. Так, простежується певна еволюція у функціонуванні початку назв «Життя...» ('The Life...'), «Пригоди...» ('The Adventures...'). Якщо у романі Д. Дефо «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо...» (1719) «Життя...» – це передусім вказівка на правдоподібність оповіді, відмежування від 'romance', то у творі Л. Стерна «Життя й погляди Трістрама Шенді, джентльмена» (1761) «Життя...» під впливом слова «погляди» ('opinions') набуває значення, пов'язаного з зображенням внутрішнього світу героя. Концепт «пригоди» ('adventures') у «Робінзоні Крузо» співвідноситься з чимось надзвичайним, що відбувається за межами впізнаного локусу, а у романах Г. Філдінг «Історія пригод Джозефа Ендруса...» (1742) та Т. Дж. Смоллетта «Пригоди Перегріна Пікля» (1751) «пригоди» позначають різного роду життєві ситуації, які відбуваються у рамках звичайного простору.

Художня функція сюжетно-перспективних вікторіанських назв деякою мірою відрізняється від «попередників», адже у XIX ст. ‘novel’ не потрібно було самостверджуватися, відмежовуючись від ‘romance’. Домінуванню роману сприяло «збільшення грамотності, яке призвело до розширення читацької категорії, що, у свою чергу, стало причиною підвищеного попиту на літературну продукцію» [1, с. 161].

Не було жодної потреби вказувати у заголовках вікторіанських романів на основні жанрові риси ‘novel’, тому такі заголовкові елементи як «Життя...» (‘The Life...’), «Історія...» (‘The History...’) перестають бути емблемою правдоподібності оповіді, як у назвах XVIII ст. Щоб з’ясувати, яку художню роль вони виконують у поєднанні з іншими заголовковими елементами, зокрема антропоетонімом, потрібно проаналізувати конкретні художні тексти.

Розпочнемо з роману Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» (‘The Adventures of Oliver Twist’, 1839), який належить до ранніх вікторіанських творів. Використання моделі «Пригоди...» є своєрідним «відгуком» минулої літературної епохи. Справедливим здається твердження дослідниці Т. І. Сільман про те, що ранні романи письменника («Пригоди Олівера Твіста...», «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі...») є пригодами, «авантюрами» (‘adventures’) героя за зразком романів-біографій XVIII ст., які «йдуть за досвідом окремої особи і нібито відтворюють його випадковість та природну обмеженість... ми спостерігаємо висунення на перший план того чи іншого епізоду біографії героя, що може одночасно бути матеріалом і засобом для зображення типового явища соціального життя» [7, с. 93].

Важливим є той факт, що початкова назва роману була «Олівер Твіст, або Шлях парафіяльного хлопчика» (‘Oliver Twist, or the parish boy’s progress’). Перша частина даного заголовка – це антропоетонім без додаткових вказівок, який має містити у собі заданість оповіді. А друга половина номінації вказує на новизну Ч. Діккенса: «Олівер Твіст» – це перший роман, у якому дитина є центральною фігурою» [10, с. 121].

Хоча у 1838 р. автор змінив назву на «Пригоди Олівера Твіста», початок «Пригоди...» фактично не зменшив семантичної ваги імені. Заголовок даного роману є перехідним типом від сюжетно-перспективних найменувань до назв-антропоетонімів.

Антропоетоніми завжди були важливими для письменника, він не розпочинав роман, поки не знаходив ім’я. Так, ім’я Олівер автор ненароком почув у розмові кондуктора омнібуса [10, с. 101]. Мотив випадковості антропоетоніма втілено і в оповіді, про що свідчать слова містера Бамбла: «Ми даємо прізвища нашим підкидькам за абеткою. Перед ним був на літеру «С» – я назвав його Сваблем. На цього припала «Т» – і я назвав його Твістом... У мене заготовлено прізвища до кінця абетки, а як дійдемо до останньої літери, я знову почну з «А» [2, с. 26]

Антропоетонім Олівер (‘Oliver’) має корені у давньоскандинавському імені ‘Anleifr’ й означає «пращур залишається» [5, с. 278]. Дана семантика

співвідноситься з розв'язкою подій і натякає, що походження хлопчика буде з'ясовано, хоча на початку роману про нього не було жодних відомостей. Як зазначає Бамбл, «...ми так і не змогли довідатися, ні хто його батько, ні де проживала, як іменувалась і якого стану була його мати» [2, с. 26]. Акцент на змінах, що відбудуться в житті героя, міститься й у прізвищі Твіст ('Twist'), котре асоціюється з іменником 'twist' («вигин, поворот, викривлення»). Крім того, ім'я Олівер має соціальну конотацію: його давньоскандинавське коріння натякає на приналежність персонажа до вищих верств суспільства, у яких у ХІХ ст. були поширені давньоанглійські антропоніми [4, с. 50].

Початок назви «Пригоди» ('The Adventures...'), фактично ввібрав у себе значення слова «шлях/прогрес» ('progress') з другої частини початкового заголовка роману «Шлях парафіяльного хлопчика» ('the parish boy's progress'). Його семантика є відмінною від тієї, що була у ХVІІІ ст. і набуває рис «дитячості», бо «пригоди» хлопчика не можуть бути такими, як у дорослого. Крім вказівки на ті пригоди, які переживає герой, «Пригоди...» – це сам характер оповіді – динамічний, з розгалуженнями і незвичайним поворотом сюжету у цьому значенні. Семантика «пригоди» співпадає з поняттям «біографія», що є описом звивистого життєвого шляху героя: «А тепер рука, що пише ці рядки, наближаючись до кінця своєї роботи, починає тремтіти: вона охоче продовжила б нитку цих пригод» [2, с. 414]. Ч. Діккенс навіть називає себе «біографом» Олівера Твіста: «Твердити, ніби приклад цих добрих людей навчив Олівера покірливо зносити злигодні, я не беруся, дарма що я його біограф» [2, с. 57].

Художня функція заголовків розділів роману «Олівер Твіст» «перегукується» з функціонуванням традиційного «змісту» роману попередньої епохи (наприклад, Г. Філдінг «Історія пригод Джозефа Ендруса...»). Так, чимала більшість назв є сюжетно-перспективними, у них послідовно перераховуються події, що відбувалися з головним героєм: «Розділ І оповідає про місце, де народився Олівер Твіст, і про те, за яких обставин це сталося» [2, с. 20]; «Розділ ХІІ, в якому про Олівера дбають краще, ніж будь-коли, і в якому знову розповідається про веселого старого джентльмена та його молодих друзів» [2, с. 91]. Певно, використання у заголовках розділів антропоетоніма Олівер Твіст і слова «пригоди» ('adventures') сприяє актуалізації їх значення: «Розділ ХХХV оповідає про незадовільне завершення Оліверової пригоди,...» [2, с. 260]. Крім того, Ч. Діккенс застосовує прийом звернення до читачів (як Г. Філдінг у «змісті» роману «Пригоди Джозефа Ендруса...»), роблячи реципієнтів активним учасником подій: «Розділ ХХХVІІ, в якому читач помітить суперечності, досить характерні для подружнього життя» [2, с. 269].

Назва «Пригоди Олівера Твіста» є перехідним типом від сюжетно-перспективних найменувань до заголовків-антропоетонімів, де відображена характерна вікторіанська тенденція до лаконізму назви. Важливим є той факт, що у скороченій формі назви залишається ім'я героя, а не слово «пригоди», що

є свідченням «повороту» до людини в Англії середини XIX ст., великої ролі, яку відіграв у цей час фактор соціального детермінізму.

Ще один із романів Ч. Діккенса – «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі, які містять правдивий звіт його вдач і невдач, підйомів і падінь та оповідають про родину Нікклбі» ('The Life and Adventures of Nicholas Nickleby, containing a Faithful Account of the Fortunes, Misfortunes, Uprisings, Downfallings and Complete Career of the Nickelby Family', 1839) – має схожу з літературою XVIII ст. заголовкову модель «Життя й пригоди...» ('The Life and Adventures...'). Однією з причин вибору сюжетно-перспективні номінації є те, що даний твір, за словами Т. І. Сільман, «наслідує тогочасні романи-біографії» [7, с. 93]. Однак, на думку Л. І. Скуратовської, цей роман «швидше відштовхується від традиції XVIII ст., ніж підкоряється їй» [8, с. 66]. Суттєво новою дослідниця вважає оповідну манеру письменника, оскільки відчувається «велика роль суб'єктивного авторського початку» внаслідок «близькості двадцятиріччя романтизму, що передував «діккенсовському періоду» [8, с. 56]. Тому, при аналізі даного заголовка, ми здійснюємо спробу віднайти в ньому нові риси нарративної манери Ч. Діккенса.

Антропоетонім Ніколас Нікклбі ('Nicholas Nickleby'), безперечно, має вирішальну функцію в даному заголовку, тому розглянемо його етимологію. Англійське ім'я 'Nicholas' походить від грецького антропоніма 'Nikolaos', що позначає 'nike' – «перемога» та 'laos' – «люди, народ» [5, с. 271]. Семантика імені Ніколас сигналізує про зміни у проблемно-тематичному плані, які відбулися у вікторіанському романі в порівнянні з романом XVIII ст.: «перемога» – поворот у становищі персонажа, котрий подолав значні труднощі; «люди, народ» – соціальна конотація, тобто вказівка на те, що життя персонажа протікає у невідривному зв'язку з суспільством. Мотивація імені Ніколас у контексті родини співвідноситься з вікторіанською традицією піднесення сім'ї, домашнього вогнища ('domesticity').

Даний антропоетонім має біблійні асоціації. Так, Микола ('Nicolas') – один із новозвернених християн, про якого згадується у новозавітній книзі «Діяння апостолів». Таким чином, підсилюється євангельський мотив добропорядності, милосердя, що пронизує весь роман.

При аналізі прізвища Нікклбі ('Nickleby') відразу помітна його співзвучність з іменем. І дійсно, 'Nickle' – один з численних варіантів антропоніма 'Nicholas', суфікс 'by' співвідноситься з давньоанглійським словом 'be, bi' «близько, поряд, через, завдяки» [6, с. 526]. Прізвище фактично дублює значення імені, підкреслюючи важливість семантики «перемоги» і «народу». А повторне використання антропоетоніма 'Nickleby' наприкінці заголовка «...та оповідають про родину Нікклбі» ('Complete Career of the Nickelby Family') підсилює даний ефект. Крім того, згадка про сім'ю знову ж таки проводить паралель з романом XVIII ст., що «займався зображенням суспільного життя як життя сімейного» [7, с. 7].

Слово «пригоди» ('adventures') у тексті роману вже не співвідноситься з неприємними або непередбачуваними ситуаціями, як у творах попередньої епохи (Т. Дж. Смоллетт «Пригоди Перегріна Пікля»), а використовується автором для позначення буденних подій, що відбуваються в житті героя: «Розповіді про всі задоволення та дива ...це нагальна справа й мета даних пригод» (розд. 35); «Ці пригоди йдуть своїм ходом та наполегливо закликають історика спостерігати...» (розд. 56). Події, які відбуваються з героєм, стають певною мозаїкою, що «створює реалістичну картину суспільства» [7, с. 94], як це було притаманно раннім романам письменника. Хоча В. В. Івашева вказує на те, що у романі «Пригоди Ніколаса Нікклбі...» немає такого загострення соціальних проблем, як у «Пригоди Олівера Твіста», тому що герої «показані не в соціальному, а в побутовому аспектах» [3, с. 105].

Соціальна конотація сприяє еволюції семантики заголовкових слів «Життя й пригоди...» («Історія...») у вікторіанському романі, бо «європейський роман ХІХ ст. взагалі є жанром, що показує досвід людини у суспільстві», в той час як у романі ХVІІІ ст. йдеться про розрив героя з соціальною позицією. «Життя й пригоди» головного персонажа пов'язані передусім з проблемою освіти у тогочасній Англії.

Іменник «життя» ('The Life...') часто використовується наратором для позначення способу життя як головних, так і другорядних персонажів: «справжній опис світського життя» (розд. 21), «нове життя повне труднощів і випробувань» (розд. 26). Початок назви «Життя...» позначає життєвий шлях головного персонажа, який неможливо зрозуміти за певними законами. Ми переконані, що розкриттю значення даного заголовкового елемента сприяє коментар супутника Ніколаса по дорозі в Йоркшир щодо власної розповіді «П'ять сестер з Йорка»: «Це повість про життя, а життя складається з таких бід» (розд. 6). Роман Ч. Діккенса – це теж своєрідна «повість про життя» ('tale of life'), яке складається з «вдач та невдач, підйомів і падінь» персонажа.

Частина назви «...що містять правдивий звіт його вдач і невдач, підйомів і падінь та оповідають про родину Нікклбі» акцентує увагу на тих подіях, котрі відбувалися з родиною Ніколаса: доля матері та сестри героя залежить від його становища. Письменник вкладає такі слова в уста Кейт Ніколас: «Чи ми побачимо коли-небудь проблеск щастя, – це залежить від удачі мого любого брата...» (розд. 10).

Використання в заголовку антонімів «вдачі – невдачі» ('fortunes – misfortunes'), «підйоми – падіння» ('uprisings – downfallings') натякають на діккенсовську пристарість до контрастів [7, с. 9] та є показником його нарративної манери, яка є цілком відмінною від спокійного тону авторів ХVІІІ ст., бо їй притаманна «схвильованість інтонації, що постійно та бурхливо змінюється» [9, с. 11]. У той же час, як пише В. В. Івашева, «вигляд самого героя мало змінюється протягом роману» [3, с. 103]. Заголовкові елементи «вдачі – невдачі» активізуються у художньому тексті. Так, Ніколас «припинив думати про власні невдачі і намагаючись вгадати, які невдачі могли спіткати

гарну дівчину, яку він побачив» (розд. 16). Слова «підйоми – падіння» не обігруються у тексті буквально. Але обидві пари антонімів «підйоми – падіння» та «вдачі – невдачі» важливі у заголовку. Кожна з них підсилює тему мінливості життя і долі людини, що знаходиться у процесі пізнання світу і себе самого.

«Зміст» роману, як і у творі «Пригоди Олівера Твіста», належить до сюжетно-перспективного типу і сприяє розкриттю значень окремих елементів заголовка «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі...», зокрема імені персонажа: «Розділ XVI, Ніколас намагається отримати нову посаду та, зазнавши невдачі, приймає місце вчителя в приватному домі»; сімейних стосунків: «Розділ XLIX, що оповідає про подальші події в родині Нікклбі...» тощо. У даному «змісті» Ч. Діккенс апелює до реципієнта, однак письменник не лише закликає читацьку аудиторію звернути увагу на певні події, як у назвах розділів роману «Пригоди Олівера Твіста», а й зробити власні судження, тобто стати певною мірою співавтором, а не звичайним спостерігачем (що є новою тенденцією літератури XIX ст.): «Розділ XLVI, частково проливає світло на кохання Ніколаса, але на добро чи на біду, має вирішити читач».

Заголовок «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі...», хоча і є засобом ототожнення даної оповіді з романами-біографіями XVIII ст., відрізняється від сюжетно-перспективних назв XVIII ст. своєю функцією: він є індикатором змін, які відбулися у вікторіанському романі. Через нього акцентовані соціальний контекст подій і еволюція становища головного героя.

Отже, вікторіанські сюжетно-перспективні назви містять вказівки на зміни, що відбулися з жанром 'novel' у XIX ст. Найважливішу роль відіграють антропоетоніми, які є багатогранними, поліфункціональними. Заголовкові елементи «Пригоди...», «Життя й пригоди...», хоча й ототожнюють твори з романами-біографіями XVIII ст., набувають соціальної конотації, тому що події розгортаються на фоні суспільних проблем.

Ми усвідомлюємо, що надані у статті висновки стосовно своєрідності функціонування вікторіанських сюжетно-перспективних заголовків потребують подальшої конкретизації й уточнення. Це є перспективою подальшого дослідження. Порівняльний аналіз заголовків XIX і XX ст. буде сприяти більш глибокому проникненню у «природу» вікторіанських назв, які вплинули на своїх літературних «наступників».

Література

1. Алябьева Л. Литературная профессия в Англии в XVI–XIX веках / Людмила Алябьева. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 400 с. – (Научное приложение. Выпуск XXXVIII).
2. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста: [роман] / Чарлз Діккенс; [пер. з англ. М. Пінчевський та ін]. – К.: вид-во худ. літ. «Дніпро», 1987. – 423 с. – (Вершини світ. письменства, том. 60).
3. Ивашева В. В. Творчество Диккенса / В. В. Ивашева. – М.: МГУ, 1954. – 471 с.

4. Комова Т. А. Имя личное в истории и культуре Великобритании и США: [учебное пособие] / Т. А. Комова, С. И. Гарагуля. – Белгород: Изд-во Белг. гос. техн. акад. строй. матер., 1998. – 72 с.
5. Рыбакин А. И. Словарь английских личных имен / А. И. Рыбакин. – М.: Сов. энц., 1973. – 408 с.
6. Рыбакин А. И. Словарь английских фамилий / А. И. Рыбакин. – М.: Русский язык, 1980. – 576 с.
7. Сильман Т. И. Диккенс. Очерки творчества / Тамара Сильман. – Л.: Худ.лит., 1970. – 375 с.
8. Скуратовская Л. И. «Николас Никльби» и поэтика романтизма / Л. И. Скуратовская // Вопросы романтизма и реализма в зарубежной литературе. – Д.: ДГУ, 1969. – С. 55–66.
9. Скуратовская Л. И. Творчество Диккенса 1838–1842 гг. [Уч. пособие для студ.-филологов] / Л. И. Скуратовская. – Д.: ДГУ. – 21 с.
10. Ackroyd P. Dickens. Abridged edition / Peter Ackroyd. – London: Vintage, 2002. – 608 p.

Анотація

Литовченко Н. А. Своєрідність сюжетно-перспективних назв вікторіанського роману у контексті традиції заголовків даного типу.

Стаття присвячена вивченню поетологічного, семантичного та стильового аспектів сюжетно-перспективних заголовків вікторіанських романів, а також проблеми успадкування літературних традицій XVIII ст. при називанні творів.

Досліджена сюжетно-перспективна заголовкова модель вікторіанського роману, простежена її генеза в англійській літературі. У центрі уваги заголовки романів Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» та «Життя й пригоди Ніколаса Нікклбі...» у порівнянні з назвами романів XVIII ст., що дозволяє з'ясувати еволюцію заголовкової моделі в процесі зміни історико-літературних епох.

Ключові слова: назва, заголовок, заголовкова модель, «зміст», антропоетонім, художня функція.

Аннотация

Литовченко Н. А. Своеобразие сюжетно-перспективных названий викторианского романа в контексте традиции заглавий данного типа.

В статье рассматривается поэтологический, семантический и стилистический аспект сюжетно-перспективных заглавий, а также проблемы, связанные с историко-литературной динамикой в озаглавливании романов от XVIII в. к викторианской поре.

Исследуется сюжетно-перспективная заголовочная модель викторианского романа, прослеживается её истоки в английской литературе. В центре внимания заглавия романов Ч. Діккенса «Приключения Оливера Твиста», «Жизнь и приключения Николаса Никльби...» в сравнении с

названиями романов XVIII в., что позволяет проследить эволюцию заголовочной модели в процессе смены историко-литературных эпох.

Ключевые слова: название, заглавие, заголовочная модель, «оглавление», антропоэтоним, художественная функция.

Summary

Lytovchenko N. A. The Peculiarities of the Victorian novels plot-perspective titles in the context of such title model traditions.

The article concentrates on the analysis of the poetic, semantic and stylistic aspects of the Victorian novel plot-perspective titles and the problem of the 18th century literary traditions inheritance.

The plot-perspective model of the Victorian novel titles is studied. Its origin in the English literature is revealed. The novels ‘The Adventures of Oliver Twist’, ‘The Life and Adventures of Nicholas Nickleby’ by Ch. Dickens are under consideration in the article. They are compared with the titles of the 18th century novels. Such a comparison allows us to trace the evolution of the title model in the process of literary epoch alterations.

Key word: title, title model, ‘contents’, anthroponomy, artistic function.